

JÖVŐ, MÚLT, SZÜLŐVÁROSOM

(Future, past, my birth-place)

NÁDAS PÉTER

„Jeges, jeget vegyenek! Jeges!”

Ajtók nyílása, vödörök zörrenése, női papucskok magas, sarkának szapora koppogása a körfolyosókon, álmos körbeköszönések, pongyolák, becsavart, kendőbe kötött hajak. A lakások ajtói ilyenkor nyitva maradnak, vagy éppen csak betéve. Emelkedő lift zümmögése, széttört jég-hasábokkal teli vödörök koccanása a lépcsőfordulókból, ajtók csukódása, csönd.

„Ószeres! Használt ruhát, cipőt, rongyot, holmit; mindent veszek! Ószeres!” Csönd. A kintorna dallama, a papírba csavart fillérek tompa puffanása az udvarok sárga keramitkővén. Aztán megint a csönd. „Babiákné, liftet! Babiákné!” Babiákné azonban nem jön, nem válaszol. „Babiákné, mennyit kell még magára várnom?” Földszinti barlangjának hagymától illatos mélyéről párolog fel a hangja: „Tehetek én arról, hogy mindig fönny hagyják?” És most már kürtől az öblös udvaron. „Annyit nem tudnak megtenni, hogy becsuknák? Naponta húszszor másszak az ötödikre?”

„Babiákné, mikor jönnek a gázosok?”

Ilyen nyári reggelek nincsenek többé. Valamikor a hatvanas évek közepén elsüllyedt a városom, eddig tartott ki a múltja. Nem jön a drótos tót, az udvaron megfoltozni a kilukadt lábost, nem jön a közsörús, hogy kiélezzze az eltompult késeket, az üveges se jön a lapos puttonyával. Nem siratom, csak mondom. Nem jönnek kosaras asszonyok tojással Pomázról, tejföllel Budakesziről, túróval Csömörről. A város elszigetelte magát a tápláló világtól, szükségleteit elszemélytelenített kapcsolatrendszereken keresztül elégti ki; s amit kap, olyan. Nincsen többé ismerős kofa. A pincér nevét nem tudom. Nénikém, aki Párizsban élt és az Ile Saint-Louis-n volt lakása, azt meséli, hogy a húszas évek végén még minden reggel kecskéket hajtottak át a Pont Marie-n. „Csak lementek és annyit fejtem, amennyi kellett.” Párizsban sincsenek többé kecskék.

Ahol nincsen személyes kapcsolat, ahol a személyes kötődést mesterséges és ismeretségre nem alkalmas rendszerek helyettesítik, ott a személyes igények is eltompulnak, mondhatnám elbutulnak, s kapcsolat, igény és ismeret híján rítusok sincsenek. A városok rítusa biztosan más, mint a vallásoké, de mindkettőből történelem előtti időkre lehet visszalátni. Lehet a híveknek háttal, és lehet a hívekkel szemben misézni, ám az oltárt legfeljebb kétezer évben egyszer lehet elmozdítani a helyéről. Mint ahogyan az utcáknak, a tereknek, a ligeteknek is ott kell lenniök, ahol vannak. A városi rítusok jellege századról-századra változik, de napról-napra biztosan nem változhatnak. A szomszédaimmal kizárólag olyan tartós egyezmények keretében tudok együtt élni, melyek lényegük szerint nem változékonyak. Ha mégis, akkor nem tudunk a káoszon kifogni. Nem Babiáknét jöttem temetni. Csak mondom, hogy a névtáblákat, a kilincseket, a bádoparkányokat és a küszöbpántokat harminc éve senki sem szidolozta ki. Ha a presszó kocsmát, a kapualj vizeldét jelent, akkor nem találok szavakat. Ha szülővárosomban élnék, akkor új foglalatosság után kéne nézmem.

Bécsben mindenesetre van törzsasztal, s ez változatlanul azt jelenti, hogy betévedt vendég oda le nem ülhet. Párizs minden reggel elvégzi kötelező ébredési rítusát, kéjesen nyújtózkodik, hosszán ásít, mosakszik, s csak aztán kezd napot. Kirakat, tükör, üvegpult ragyog a szemközti péknél, ahol megvásárolhatom a szertartáshoz elengedhetetlenül szükséges croissant-omat. A hét utolsó napján pedig minden városnegyedben van piac. A piac, kérem szépen, egy nagy tér vagy éppen egy széles utca. Nem kell hozzá sem központi bódédízájn, sem beruházó. Amikor a piacosok elvonulnak az ernyőkkel és a kecskelábú asztalokkal, akkor a kövezet söpörhető és lemosható. Az antikvitás óta ez így van a városokban. Budapest járdáit jó harminc éve locsolták föl utoljára a vidékies nyolcasokkal, s ma már kevesen tudják, hogy mire voltak jók ezek a nyolcasok.

Ha pedig most valaki azt hiszi, hogy panaszkodom, mintákat keresek, összehasonlító, netán mellékes kérdésekről beszélek, akkor téved. Aki egy város életfeltételeivel foglalkozik, annak változatlanul a piacon kell elkezdenie a vizsgálódásait. Azon a helyen, és abban az eredeti értelemben, ahol és ahogyan elkezdődött. A város polgára számára a piac nem közgazdák mutatószámaikat jelenti. Róma délelőtt a Campo dei Fiorin van. Pontosan azon a helyen, ahol Giordano Brunót elégették. A városi polgárnak a piac nem csak azt jelenti, hogy bizalmával megajándékozott árusától vette a húst, a halat, a sajtot, a kenyeret, a gyümölcsöt, mindent, mi szemének és szájának ingere, és még csak nem is azt jelenti, hogy polgár bizony nem bízza magát feltétel nélkül személytelen rendszerekre, hanem legfőképpen azt jelenti, hogy ilyenkor a város közösen, rituálisan, több száz évének mélységében néz vissza önmagára, és kinéz azokra a tágabb viszonyossági rendszerekre, amelyeket éltet, s amelyekből él; beszélget velük. Délben csönd ereszkedik Rómára, századra század, és semmi nem változott, ma is a szent szieszta tengelyén függ a nap. A Campo dei Fiorit estére lemosás, kiülnek, esznek, zajonganak, mozdulni nem lehet a téren; Bruno örülhet. A város, minden ellenkező híresztelés és igyekevény ellenére nem épületek halmaza, nem építészeti technikák és esztétikák produkcióinak színtere, Párizs nem La Défense, Róma nem EUR, hanem több százados helyi szokások, rítusok és gesztusok önszabályozó rendszere. Ezeket az önszabályozó rendszereket elég nehéz kiölni, de nem lehetetlen. Bontani kell, és a területet jó vastagon fölszórni sóval.

A városokról készített légifelvételeknek nincsen relevanciájuk. Aki ilyesmik alapján tervezné városának jövőjét, bármilyen hasznos mintákat és nemes esztétikai elképzeléseket követve dolgozik e térbeli viszonylatokkal, durva kézzel fogja összerontani városának időbeli távlatát. Aki egy város jövőjével foglalkozik, annak félre kéne tennie a szívének oly kedves makettokat. A vatikáni múzeumnak van egy furcsa, kissé félreeső részlege. Miként a spájzban a befőttek, antik márványportrék sorakoznak a végeláthatatlan polcokon. Mindenki idejött a Campo dei Fioriról. Nem telt el év, egyetlen pillanat se telt el. Nem változott se homlok, se tartás, se tekintet, se az orr hajlata. Itt látható, hogy ennek a városnak ennyi az ideje. Más városoknak nem ennyi. De aki városának jövőjével foglalkozik, annak mindenesetre tudnia kell, hogy mennyi múltja van annak, aminek bármennyi jövőt akar.

Budapest építészeti szubsztanciája és életének módja között ma nincsen kapcsolat. Ha a körutak épületeit nézem, akkor a kelenföldi lakótelep lakóit látom. És a budai hegyekre hányt villák éppen stilisztikai szempontból nem különböznek semmiben a pestimrei, a kispesti vagy az erzsébeti egyencsaládi házak nyomorúságától. Nyomorúságuk közös vonása, hogy olyan életformákat illető vágyakat táplált velük építő és építető, amelyekhez nem volt se tere, se anyaga, se eszköze. Az egyik ház vidékre vágyik, s ha másként nem megy, akkor utólagosan kell megtol-

dani sufnikkal, ólakkal, bódékkal és fészerekkel, a másik ház pedig azt szeretné elhitetni, hogy lakóinak jobb lenne más országok más tájain élniök, vagy éppen az őshazában. Az építészeti szubsztancia és az életmód kölcsönösségének hiánya miatt ma nincsen a városnak olyan negyede, mely ne lenne provizorikus jellegű. Így végül is elárulja valós természetét; nincsenek polgárai, lakói ágyrajárók. Nappalainak neuraszténiás igyekvését kellemesen kiegészítik halott éjszakái. Reggel nem ébred, hanem fölriad, és fészületlenül, mosdatlanul kezdi előlről. Budapesten nem tudhatom, hogy mi a reggeli, csak azt tudhatom, hogy valakik valamit lehörpölnek és magukba tömnek, miközben egymást riogatják. Elkéssel. Elkések.

Elkéstünk! Nem tudjuk behozni a hátrányt! Lekésnének valamilyen európai vonatról! Mégis azt mondanám, hogy nincsen hátrány, amit be kéne hozni, és nincsen vonat, amelyet el lehetne érni. Vagy ha van, akkor én vagyok a vonat, az indulás, az érkezés, s ezért rajtam kívül nincsen ember, aki megszabhatná a menetrendemet. Ha a gyomromban rosszul helyezkedik el a reggeli, ha ásítózás közben nem gondoltam vissza az álmaimra, ha borotvátlan az arcom, ha zsíros a hajam, ha elkenődött a rúzs az ajkamon, ha fogorvos tíz éve nem nyúlt a számba, és mégis így fogom magam mutogatni másoknak, akkor magamról késtem le és nem a vonatról. A budapestiek harminc éve nem pucolták ki a cipőjüket.

Ha arra gondolok, hogy milyen feszültségek közepette és milyen kényszerektől nyűgözöttön kell megbeszélni és megtervezni szülővárosom jövőjét, akkor nagyon örülök. Súrlódásoktól kopnak a városfejlesztési rögeszmék, s tán nem híú ábránd remélnem, hogy a kényszerek szorításából és a súrlódások kínjából önismeret is születhet; ő aztán minden szép eszme szülőanyja. Valaki, aki budapesti választópolgár maradt, és mégse él a városában, nem kiáltozná hát, hogy elkéstünk, hogy huszonegyedik óra, hanem megkockáztatná azt mondani, pontosan jó idő. És ez a bosszantó alak, aki természetesen én vagyok, végezetül még csöndes javaslatával is előállna, mondván, három mesés feltételnek kellene megfelelniök a nálánál hivatottabbaknak, hogy szülővárosának jövőjét ne baltázzák el teljesen. Az első feltétel *praktikus*, a második *etikai*, a harmadik *fogalmi* természetű lenne.

Egy. Mindenkinék, mielőtt munkához lát, minden napon, önmagától kell megkérdeznie, hogy a tízévenként kicserélhető, az állandó lebontás és felépítés lázalmában égő város-e az ideálja, kezes szolgája-e az építészeti technológiák gigantizmusának, és a tömegtársadalmi szerveződés jámbor kiszolgálója-e. Meg kell kérdeznie, hogy a továbbiakban is ki akarja-e szolgáltatni önmagát és embertársait egy olyan fejlődési elvnek, amelynek a határai épp azon a természeti katasztrófán láthatók, amelyet hatásaival kiváltott. Meg kell kérdeznie, hogy egy lehetséges jövőkép nem azon az újkeletű felismerésen alapszik-e, hogy az emberi történelemnek nincsen primátusa a naturával szemben.

Kettő. „Cselekedj úgy, hogy cselekvésed maximája képes lehessen mások törvénye lenni.” Kant imperatívusza egy olyan hagyományra vonatkozik, amelyben a jövőbeni korrekció lehetősége nem korlátozott. Tekintettel azokra a technológiákra és azokra a szervezési elvekre, amelyek az egész földre, olykor az egész földi atmoszférára kiterjesztik a messzi jövőben is érvényesülő, ismeretlen természetű hatásaikat, a cselekvés etikai vezérfonalának is módosulnia kell, mert a személyes döntés és a közös törvénykezés kölcsönhatása semmiféle biztosítékot nem tartalmaz arra nézvést, hogy a számunkra megengedett vajon megengedi-e az elkövetkezendő nemzedékek sértetlen létezését, s így a cselekvés kockázata közel sem a mi kockázatunk. Ezért Kant kiegészítendő Jonas imperatívuszával. „Jelenbéli választásod, akarated járulékos tárgyaként, foglalja magában az ember jövőbeni integritását.”

Három. Nem lehet városfejlesztésről beszélni, és ugyanakkor nem a hangyák megapoliszát remélni. Vagy töröld a szótáradból a fejlődés és fejlesztés fogalmát, soha többé ki ne ejtsd a szádon, használd helyette a rendezés vagy a rekonstrukció fogalmát, vagy ha ez nem megy, akkor korlátozd kvalitatív jelentéstartalmára; ez lesz az aktív önkorlátozás. Budapest ne lehessen nagyobb, hanem jóval kisebb és jóval jobb.